

ÚJ POLGÁRI MEGÁLLAPODÁS*

P Á S Z T O R G Á B O R

Paradigmaváltás küszöbén állunk – változó világról, új hidegháborúról, blokkosodásról és társadalmi polarizációról szólnak a hírek. Fekete hattyúkat emlegetnek (Donald Trump első megválasztása, Brexit, koronavírus-járvány, gazdasági válságok és háborúk), de ha ennyi fekete hattyúval találkozunk, és egyre többre kell számítanunk, ahogyan halljuk is a vezető politikusoktól és a médiából, akkor a fekete hattyúról alkotott eddigi definíciónk nem megfelelő. A fekete hattyú természete az ugyanis, hogy bekövetkezési esélye rendkívül alacsony, jelentős következményekkel és hatással jár, éppen ezért előrejelzése és a reá való felkészülés nem lehetséges. Azonban, ha minden fekete hattyú, akkor semmi sem igazán az. Nem biztos tehát, hogy valóban ezzel a nagyon ritka állatfajjal, vagyis a fekete hattyúval van dolgunk, hanem sokkal inkább olyan jelenségekkel állhatunk szemben, amelyek kizárólag a jelen értelmezési keretünkben nem magyarázhatók meg s nem jelezhetők előre. Nem a fekete hattyúk természete és előfordulásának gyakorisága változott meg, hanem a világról alkotott képünk, azaz a jelenlegi gondolkodásunk, eszközeink, narratíváink váltak alkalmatlanná arra, hogy megfelelően értelmezzük a politikai, gazdasági és társadalmi jelenségeket. Az előttünk álló átalakulás egy olyan új korszakot fog teremteni, mint amilyen annak idején Albert Einstein paradigmaváltása volt a fizikában, vagy amint a kopernikuszi fordulat és a darwini evolúcióelmélet is fordulópontot jelentett. Nyugaton az állam szerepéről, az állam és az állampolgárok viszonyáról szóló paradigmát az elmúlt közel fél évszázadban a liberális demokrácia és a neoliberais gazdaságpolitika uralta. Ez a nyugati paradigma képes volt a hidegháború második felének kihívásaira olyan politikai válasszal szolgálni, amely kielégítette a kor társadalmi igényeit, amelybe beletartozott többek között az államról alkotott képünk, az állammal szembeni elvárásaink, az egyén viszonya az államhoz és a közösséghez stb. Ez a paradigma, ahogyan minden paradigma, előbb-utóbb véget ér. A folyamat természete lassú, fokozatos, majd hirtelen változást jelent. Most is egy paradigmaváltás küszöbén állunk, a régi eszközkészletünkkel már nem írhatók le megfelelően a történelmi folyamatok. Mindenki érzi, hogy valami megváltozott, de hogy pontosan mi és mikor, azt majd utólag a történészek fejtik meg. A változás pillanatát nem lehet könnyen megragadni, legfőljebb „észrevesszük, hogy valami megváltozott, de nem azért, mert abban a pillanatban változott meg, hanem évek hosszú sora alatt belecsúszunk abba észrevétlenül, majd hirtelen észbe kapunk, hogy valami hiányzik” (Márai Sándor). Ebben a pillanatban lép be a politika a képbe, hiszen el kell döntenünk, hogy mit és hogyan kellene csinálni a *következő* paradigmában. De ehhez mindenképp ismernünk kell, hogyan jutottunk idáig, és milyen problémákkal nézünk szembe. Lajstromba kell vennünk, mit adott nekünk és mit vett el tőlünk a liberális paradigma.

* Az itt közölt szöveg egy hosszabb munka része, melynek jelen darabját a szerző 2024. december 20-án zárta le.
(A szerk.)

Nemzeti egység – A gróf Tisza István-émlékmű (Zala György, 1934) mellékalakjai, háttérben az Országház északi oldalával
(Békés Márton felvétele)

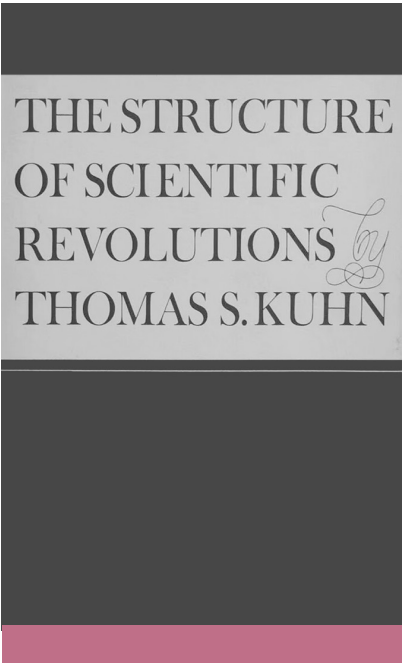
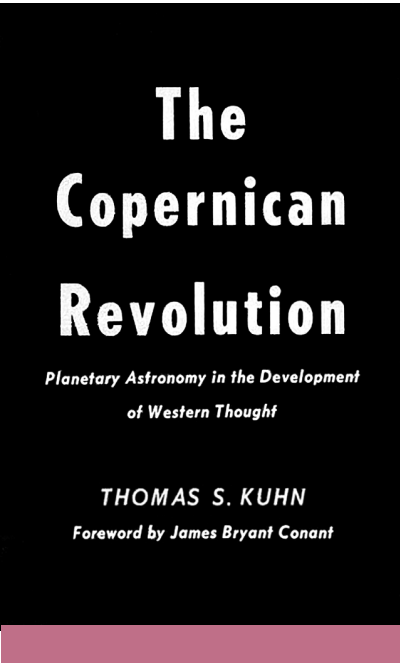
POLITIKAI PARADIGMAVÁLTÁS KÜSZÖBÉN

Thomas Kuhn szerint a paradigma magába foglalja a tudományos közösség által egységesen elfogadott elméleteket, törvényeket, módszereket és technikákat, amelyek egy adott korszakban meghatározzák az adott tudományos területet (*A tudományos forradalmak szerkezete*. 1962). Abban az esetben, ha a paradigma egyre kevésbé tud megfelelő választ adni bizonyos kérdésekre, akkor paradigmaváltás következik be, valóságos tudományos forradalom, amely egyúttal egy új paradigma térnyerését jelenti. A paradigmaváltás sajátja, hogy nem fokozatos és előre látható folyamatot jelent, hanem az anomáliák szaporodásával a meglévő paradigma hirtelen elér egy kritikus pontot, amely túlfeszíti a korábbi kereteket, és egy újat teremt meg. Jelen esetben a fogalom alatt hétköznapiabb jelentést értek, mégpedig egy adott területen uralkodó, domináns gondolkodást, meghatározott értelmezési keretet, amely előre meghatározza és egyben korlátozza is azt, hogy milyen válaszokat adhatunk bizonyos kérdésekre, problémákra, jelenségekre, s velük kapcsolatban milyen narratívákat alkothatunk. Ebből adódik a paradigma és a paradigmaváltás politikai természet, annak megteremtése és uralása ugyanis olyan küzdelem, amelyért megéri harcba szállni. Aki uralja, az határozza meg az értelmezési keretet, a nyelvezetet, a narratívákat és az értékeket. A paradigmaváltásban valaki mindig nyer, s valaki mindig veszít.

A jelen nemzetközi folyamatok kifejezetten veszélyesek a Nyugat számára. Miközben a nemzetközi rend átalakulása, a Nyugat által közel fél évezrede uralt világ rendje átalakul, mégpedig azáltal, hogy a Kelet folyamatosan nyeri vissza azt a vezető szerepét, amelyet 500 évvel ezelőtt már birtokolt, ráadásul gazdasági, politikai és tudományos téren egyszerre, addig belső válsággal is szembe kell néznie, amelyet a liberális demokrácia és a neoliberais gazdaságpolitika paradigmaváltása jelent. A narratívákat uraló elit azonban továbbra is kitart az új értelmezési keretet kínálókkal szemben, amely tovább súlyosbítja azokat a belső megosztottság növelésével és az őszinte szembenézés hiányával.

Még mielőtt rátérnénk a nyugati paradigma ígéretére és költségére, szükséges tisztáznom, hogy mit értek liberális demokrácia alatt. A liberális demokráciát olyan paradigmává, dogmává tették, amelyet már elvi szinten sem kérdőjelezünk meg, még a tudományos világban, az egyetemeken sem merül fel annak a kérdése, hogy jó-e a liberális demokrácia, mióta vált a liberális demokrácia paradigmává a demokrácia paradigmája helyett? Elfogadva azt, hogy *a demokrácia továbbra is a közös paradigmánk*, értelmezési keretünk, vizsgálni

Fordulat és reform –
Thomas Khun nagy hatású művei
a paradigmaváltásról:
A kopernikuszi forradalom (1957)
és *A tudományos forradalmak szerkezete* (1962)

kellene azt, hogy létezhet-e más jelzővel ellátott demokrácia, amely képes választ adni azokra a kihívásokra, anomáliákra, fekete hattyúkra, amelyekre a liberális demokrácia nem. Sajnálatos módon pont a tudományos világban tették sok helyen tabuvá a liberális jelző megkérdőjelezését a demokrácia előtt. Márpedig a liberális jelző dominanciája nem létezett mindig, s nem is szabad dogmatikusan ragaszkodni hozzá. A liberális demokrácia az egyetemesség elvével kíván fellépni, kizárva azt, hogy azon kívül létezhet más jó, esetleg jobb demokrácia. Ugyan sok sportértéke nincs annak, hogy a történelem végét, a liberális demokrácia végső győzelmének elméletét ismételten kritikával illessük, de a mögöttes mentalitás természetét nem lehet megjegyzés nélkül hagyni. A Fukuyama-féle gondolat legfőbb problémája nem más, mint determinisztikus jellege, valamint az, hogy elzárja az alternatív megoldások keresésének útját, sőt magát a versenyt, amely pedig velejét jelenti a nyugati világ – de alapvetően az egész emberi természet – működésének. Szerencsére azért voltak olyan gondolkodók, mindenekelőtt Samuel P. Huntington, akik a kommunizmus legyőzése utáni világot nem a történelem végének, hanem egy új paradigma (esetében a civilizációk harca) megszületésének tekintették.

A fekete hattyúk megszaporodása azt jelenti, hogy feltétlenül új paradigmára, értelmezési keretre van szükség. Ebben az értelmezési keretben a demokrácia nem veszti el liberális jelzőjét, hanem kibővíti azzal, hogy más jelzők is elfogadhatók (például konzultatív, részvételi, konzervatív, közvetlen), sőt a velük jelzett verziók akár jobban is működhetnek. Ekképpen nem kíván fellépni egyetemes jelleggel, nem kívánja megmondani, hogy mi a helyes demokratikus kormányzás, hanem tiszteletben tartja az egyes nemzetek politikai hagyományait, történelmét és kultúráját, amely meghatározza a nekik legmegfelelőbb kormányzást. Ez az új paradigma ráadásul visszatér a gyökereihez, hiszen a demokratikus kormányzási formát tekinti legjobb és leghatékonyabb rendszernek, ami objektív kritériumoknak felel meg, és nem szubjektív, politikai szándékok szerint felhasználható elemek és értékek alapján határozza meg önmagát, amint azt a liberális demokrácia teszi.

eljött a
paradigmaváltás
ideje

A NEOLIBERÁLIS GAZDASÁGPOLITIKA ÁRA

Ahogy a liberális demokrácia egyetemessége, és alternatívánélkülisége megkérdőjelezhetetlenné vált, úgy az azzal szorosan együtt járó neoliberális gazdaságpolitikát is dogmává tették Nyugaton, de legalábbis mindenki által követendő célként határozták meg. A neoliberális gazdaságpolitikát a szakirodalom a 20. század második felére teszi, konkrétan pedig az amerikai elnökhöz, Ronald Reaganhez, illetve Margaret Thatcherhöz kötik. A neoliberális gazdaságpolitika legfőbb jellemzői a következők: hit a piacgazdaságban, az állami beavatkozás minimalizálása, a globalizáció és a szabadkereskedelelem, a vállalkozások és a verseny támogatása, valamint – az előzőkből eredően – az egyéni felelősség előtérbe állítása a közösséggel szemben. A neoliberális gazdaságpolitika az adott kor problémáira adott válaszként született meg, és új szerződéssel, új megállapodással lépett a választók elé, és mint minden szerződés, nemcsak ígéretekről volt szó benne, hanem kértek is érte valamit cserébe. Míg a nemzetközi környezet kedvezően alakult a Nyugat számára, az alku árából a fogyasztók kevesebbet láttak, mint amilyen hasznot reméltek belőle vagy nyertek is rajta. A probléma akkor kezdődött, amikor a konjunktúrából hirtelen a válságok időszakába léptek a nemzetgazdaságok.

Egy gazdaságpolitikai iskola vagy önmagában a politika adott gyakorlata nem válhat dogmává; ezek nem hitelvek, hanem egy adott kor adott problémáira adott válaszok. Azzal, hogy a liberális demokrácia és a neoliberális gazdaságpolitika dogmává vált, magáévá tette a dogmák ismérveit: a megkérdőjelezhetetlenséget és a kötelezőérvényűséget. Amint egy politika átlép a dogmák világába, már nem a társadalom érdekeit tartja szem előtt, hanem azokét, akik a dogmát megteremtették, akik érdekelték a fennálló rend, az értelmezési keret,

Neoliberalizmus –

Margaret Thatcher a hozzá kötődő „Nem létezik alternatíva” jelszó társaságában ábrázolva (Flickr / Charles Hope)

a paradigma megtartásában. A dogmává válás kiválóan megmutatja a liberális paradigma politikai természetét, azt a szándékot, hogy a politika immár be akarja tölteni a vallás és a filozófia területét. Ez a paradigma tagadásból indul ki: nem számít a vallás, nem számít a közösség, nem számít a múlt; csakis az számít, hogy a jelenben az egyénnel mi történik a saját világi életében. Ez politikai szempontból azért praktikus, mert ha csak a világi élet számít, akkor az egyénnek arra kell törekednie, hogy amíg él – és csakis addig – mindent megszerezzen, amit szeretne. Így foglalja el a politika a vallás és filozófia szerepét ebben a paradigmában, amint azt Láncki András tavalyelőtt megjelent *Politikai megváltás* című könyvében leírja.

A neoliberalizmus a gazdasági jólét, a növekvő életszínvonal, az egyén szabadsága és a meritokrácia csábító ígéretével lépett a nyugati társadalmak elé. Az összetett ígéretcsomag lényege az volt, hogy az egyén a társadalom legfontosabb szereplője, az egyén képes önmagában bármit elérni, nincs feltétlenül szüksége a közösségre (társra, családra, vallásra, nemzetre), mert azok csak korlátozzák a szabadságát. A korlátok nélkül pedig minden egyén saját tehetsége és képességei szerint képes bármit elérni. Éppen ezért ezeket a korlátokat

– amelyeket a korábbi rendszerek jelentettek – le kell vetni, meg kell szüntetni az igazságtalan rendet, amely megakadályozza a társadalmi osztályok közötti átjárást. Így lehet létrehozni a társadalmilag igazságos meritokráciát. Ugyanakkor az ígéret szerint ez nem csak az egyén számára hasznos, hiszen a szabad, felelősséggel rendelkező egyénekből álló társadalom garantálja a gazdasági növekedést, amely közvetetten mindenkinek a jólétét emelni fogja. Az ígéretnek fontos eleme volt az állandóan növekvő életszínvonal. Ez persze áldozatokkal is jár, amelynek jelentőségét, mint egy rossz hitelkonstrukció esetén, majd akkor tapasztaljuk meg, amikor a legrosszabb helyzetbe kerülünk. Az egyéni felelősség magával hozza azt is, hogy az állam és az intézmények a továbbiakban nem tartoznak felelősséggel a választók felé, a boldogulásuk csakis a saját tehetségükön múlik, a hatalom birtoklásával pedig a politikai elitet bízzák meg.

Végignézve a neoliberális gazdaságpolitika ígéretein, még mai szemmel is azt mondhatjuk, hogy kívánatos célokat fogalmaz meg, a probléma éppenséggel az ár, amit ezért cserébe kér. A globalizáció és a szabadkereskedelem, a vállalkozások és a verseny támogatása, az egyéni felelősségvállalás, az állítólagos meritokrácia, a növekvő életszínvonal és gazdasági fejlődés mind-mind olyan cél, amelyért érdemes küzdeni, de nem mindegy, hogy mit áldozunk fel érte. A 2008-as pénzügyi és gazdasági válságnak köszönhetően elindult egy olyan folyamat, amely megmutatta a neoliberális gazdaságpolitika hibáit, és életbe léptek a szerződés apró betűs részei. Mindezek tetejébe a politikai és gazdasági elit nemcsak az ígéretek árát hajtotta be az embereken, de az ígéretek magukra eső részét sem tartották be. A gazdasági jólét helyett gazdasági válságokkal néztünk szembe, béke és biztonság helyett *no-go* zónákkal és háborús helyzettel szembesültünk, az egyén szabadsága helyett a politikai korrektség diktatúráját kaptuk, valódi meritokrácia helyett egy új technokrata réteg pénzügyi arisztokráciája alakult ki, növekvő életszínvonal helyett pedig egy egyre szélesedő társadalmi olló nyílt ki az elit és a társadalom között. És eközben a nyugati társadalmak a neoliberális gazdaságpolitika árát is megfizették: az államok cserbenhagyták őket a válságok idején, a közösségeket leépítették, az egyén elmagányosodott, gyökértelessé vált, tönkrement a szociális háló, sőt a privátszféra is megszűnt. A neoliberalizmus a végső próbán elbukott, a társadalommal kötött szerződést nem tartotta be, tetejébe pedig spirituális válságba sodorta a nyugati társadalmakat.

**a neoliberálisok
nem tartották be
a társadalommal
kötött szerződést**

A NEOLIBERÁLIS PARADIGMA BUKÁSA

A Nyugat szellemi válsága a neoliberalizmusra épített rendszer bukásából ered, amely azt ígérte, hogy az állam működését nem felülről lefelé, hanem alulról szervezi meg. Ebből adódóan az állam helyett az egyénre helyezte a hangsúlyt, akinek boldogulása – hite szerint – egyedül saját képességein múlt. Az állam az egyéni boldoguláshoz szükséges feltételeket biztosította, de nem terjeszkedett túl azon. Ez a hitrendszer uralkodott a Nyugaton, és ez jelentette az alternatívát a közép- és kelet-európai országoknak a Szovjetunió felbomlása után. A neoliberalizmus elbukott, azonban nem lépett a helyére egy másik hitrendszer, amely így egész Európát szellemi ürességbe taszította. A neoliberalizmus bukásának három fő állomása azonosítható.

1. A neoliberalizmus ígérete szerint az egyénnek megéri minél jobban dolgozni és küzdeni, mert egy olyan igazságos rendszerben él, amelyben a saját érdemei szerint részesül jutalomban. Így mindenki olyan életet, életszínvonalat, életkörülményeket és karriert tud megteremteni, amilyent csak akar, illetve amire csak képes. Az ígéret szerint a neoliberalizmus olyan gazdasági fejlődést eredményez, amely lehetővé teszi, hogy minden generáció legalább annyira vagy annál is jobban éljen, mint szülei generációja. Ezzel szemben a 20. század második felétől a megélhetés költségei, a magántulajdon megszerzése és a középosztály fizetése egyre jobban szétvált. A saját otthon, autó, házasság és két

gyermek idillikus világa, amelyben a II. világháború utáni generáció élt, már nem megfizethető a későbbi nemzedékeknek. A magántulajdon önerőből való megszerzése kezd lehetetlenné válni, ám a neoliberalizmus nemrégiben új ajánlattal lépett fel, miszerint nincs is rá szükség, mert a magántulajdon valójában pazarlás, és jobb is, ha autót, lakást, házat, sőt még a háztartási gépeket is csak kölcsönözzük a fenntarthatóság nevében. Így született meg a *sharing economy*, amely első ránézésre akár logikusnak is tűnhet, ugyanakkor olyan társadalmi következményei vannak, mint az egyén külső függőségének növekedése és a középosztály felszámolása. A meritokráciába vetett hit lassú erodálásának végére a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság hozta el a pontot, ekkor ugyanis felbomlott az egyéni felelősség koncepciója, mégpedig azért, hogy a felelőtlenül tevékenykedő bankokat a kormányok nem hagyták bedőlni, és az adófizetők pénzén mentették ki őket. A társadalom a válság következtében kettészakadt. Létrejött egy új arisztokrácia, egy szűk pénzügyi, gazdasági, technológiai és politikai elit és egy hatalom és vagyon nélküli tömeg, amely mögött immár nem áll az állam és a közösségek biztosította védőháló.

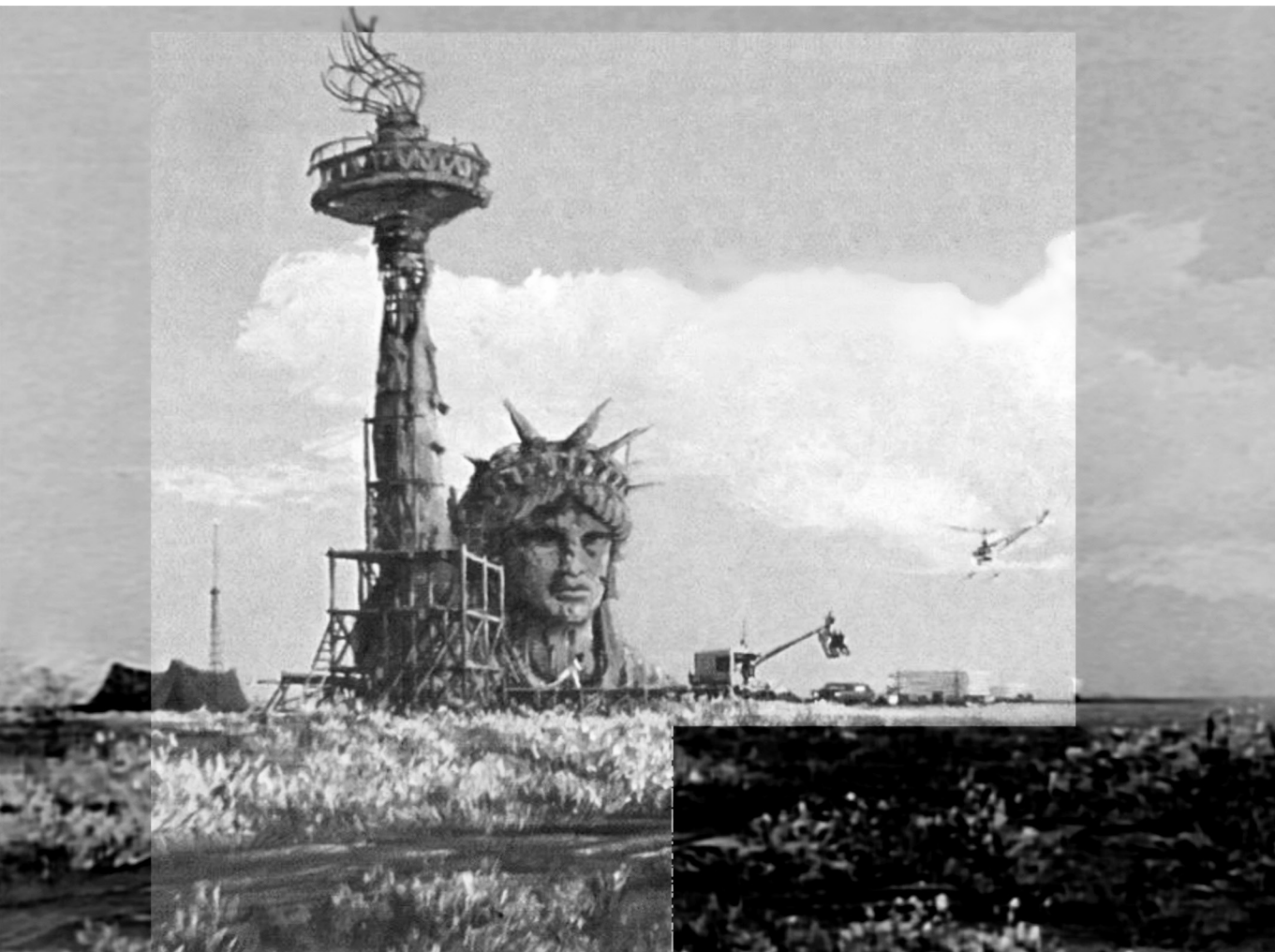
2. A neoliberális hitrendszer másik alappillére, a kis állam fogalma a koronavírus-járvány hatására kérdőjeleződött meg végérvényesen, amikor a piac nem volt képes megvédeni az emberek egészségét és munkahelyét, így az államnak a szektorok és a munkaerőpiac megmentése érdekében be kellett avatkoznia. Az Európai Unió számára a pandémia nem csupán a kis állam elvét cáfolta meg, hanem a föderalisták koporsójába is újabb szöveget vert. A 2008-as pénzügyi és gazdasági válság óta az Európai Unió sorozatos válságokat él át: adósságválság, migrációs válság, terrortámadások, Brexit, koronavírus-járvány, energiaválság,

orosz-ukrán háború; és egyelőre nem látjuk a válságsorozat végét. Ahogyan az elején a fekete hatyúk ritkaságára és a mostani válságok sűrűségére utalva már említettem, nem a válságok természete változott meg, hanem a krízis kinőtte az értelmezési keretet. A nemzeteket és államot meghaladottnak tartó paradigma megbukott. A válságok

rámutattak arra, hogy szükség van a szuverén nemzetállamokra, szükség van az állam szerepvállalására, mert a szupranacionális szervezetek és a szabadpiac nem képesek megvédeni az állampolgárokat, sőt bizonyos esetekben még tovább is növelik kiszolgáltatottságukat. Ez nem jelenti azt, hogy az államnak minden feladatot át kell vállalnia, azt viszont igen, hogy meg kell teremtenie annak lehetőségét, hogy kiépüljenek azok a családi, vallási, munkahelyi, sport- és egyéb közösségek, amelyek képesek szellemi, lelki és fizikai védőhálót biztosítani válságok idején.

3. A liberalizmus ígérete szerint nincs szükség a közösségekre (család, vallás, nemzet), mert azok merev struktúrái nem engedik kibontakozni az egyént abban, hogy kiteljesítse önmagát, sőt ezek a struktúrák akadályozzák meg abban, hogy érdemei alapján részesülhessen a javakban. Ez részben igaz is lehet, ha a csoportnyomás jól ismert jelenségére gondolunk, amely végösszességében magára a közösségre is káros lehet az új megközelítések és vélemények elhallgattatásával, így ez valójában nem a közösségek elleni érv, hanem a szélsőségekkel szembeni. Azzal azonban, hogy a liberális paradigma erre hivatkozva a közösségeket lényegtelennek tartja, és el kívánja törölni, eltávolítja azt a struktúrát is az emberek életéből, amely biztonságot adhatna olyan időszakokban, amikor az egyén nem képes megbirkózni az őt ért kihívásokkal. Ennek eredményeképpen egy olyan társadalom kezd kialakulni, amelyben nem teljes szabadságot élvező egyéneket kaptunk, hanem elmagányosodott, a haszonelvűség és fogyasztói társadalom által kiszigerelt, gyökértelen és hontalan embereket. Itt az ígért szabadságnak nyoma sincs, a közösség és a többségi társadalom (amely nem mellesleg a demokratikus berendezkedés alapja) jelentette akadályokat ugyan felszámolták, de ennek helyébe véleménykultusz lépett politikai korrektséggel, ún. védett helyekkel, az egyes médiumok cenzúrájával és betiltásával. A neoliberalizmus ígéreteivel szemben utólag erre csak annyit mondhatunk, anyám, nem ilyen lovat akartam...

» a krízis kinőtte az értelmezési keretet

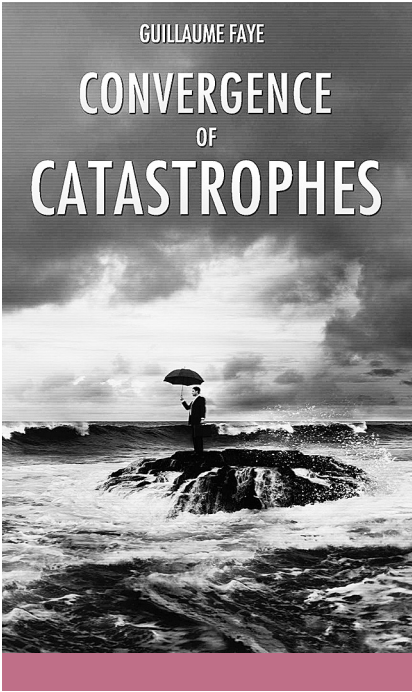
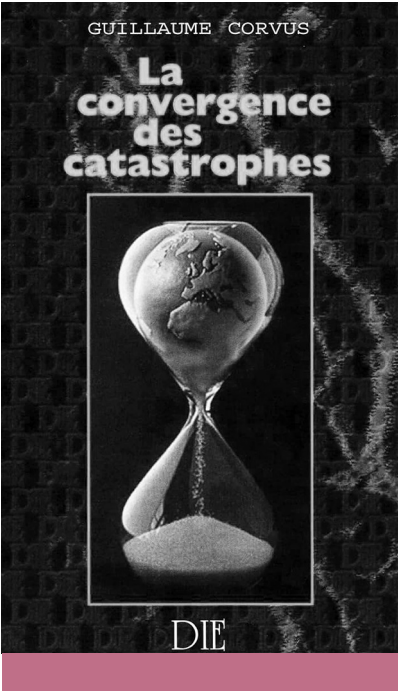
A neoliberalizmus tehát nem váltotta be ígéreteit, de az árat megkövetelte az emberektől. Ennek leglátványosabb esete a közép- és kelet-európai államok sorsa. A Szovjetunió felbomlása és a Nyugathoz való csatlakozás a demokrácia, a szabadság, a jólét és a növekvő életszínvonal elérését jelentette a régióknak. Ezen országok számára a demokrácia és a piacorientált gazdaságpolitika jelentette a kiutat abból a helyzetből, amelyet a megelőző bő négy évtizedben tapasztaltak. A csalódás első állomása, amely végül legitimációs válsággá alakult, az uniós csatlakozás és az ahhoz kapcsolódó feltételrendszer teljesítése volt. A nyugati liberális gondolkodók által felfestett kép szerint a kommunizmussal ellentétben a liberalizmus az individuumból indul ki, a liberális demokrácia pedig éppen ezért alulról felfelé építkezik, ennek megfelelően valósul meg a népakarat és alakul ki a legitimáció. Ezzel szemben a Nyugathoz való csatlakozás nem alulról érkezett, hanem EU-diktátumként jelent meg az érintett országok életében. A feltételek teljesítése persze társadalmi konszenzust élvezett, és egészen addig nem is kérdőjeleződtek meg ezek következményei (nemzeti szuverenitás csorbulása, elvándorlás, hazai vállalatok felvásárlása, közös adósságvállalás és eladósodás), amíg nem érte válság az Európai Uniót. A válságok márpedig megérkeztek, az embereket pedig cserbenhagyta a politikai elit.

A meritokrácia helyett kiépülő új arisztokrácia (technokrata, pénzügyi, gazdasági menedzserelit), az egyéni szabadság korlátozása, az elmagányosodás, az elvallástalanodás, a közösségek leépítése következtében az emberek magukra maradtak, mégpedig olyannyira, hogy az állam sok esetben nemcsak magára hagyta, de még jobban ki is szolgáltatta őket a veszélyeknek. Így jutottunk el a politikai elit és a hagyományos régi nyugati pártok legitimációs válságához. A politikai elit előtt több út áll a komplex válság kezelésére: a régi értékekhez

A liberalizmus után –

Don Peters 1966–67-ben készített rajza, amelyen *A majmok bolygója* (rend. Franklin J. Schaffner, 1968) emblematisz zárójelenete alapult (X)

Szupervihar –
Guillaume Faye
Katasztrófaconvergenzia című
könyvének álneves francia (2004)
és angol nyelvű kiadása (2012)

való visszatérés, a feltörekvő új politikai elit ellehetetlenítése, vagy a kettő együtt. A nagy nyugati országokban azt látjuk, hogy a hagyományos pártok színezettől függetlenül képesek kartellezve kiszorítani minden új belépő politikai versenyzőt, amely rövid távon kifizetődőnek tűnhet, de a politikai ellenfelek ellehetetlenítése, sőt beszüntetése a legitimációs válságot nem oldja meg. Ugyan lehet negatív jelzőkkel populistának, szélsőségesnek címkézni minden ellenfelet, de ez nem változtat azon a tényen, hogy a társadalmat a politikai elit cserbenhagyta, a korábbi egyezséget felrúgta, s nem kínált helyette egy újat. A társadalom számára az a lényeg, hogy az új politikai érdekképviselő a fennálló rendszerrel szemben álljon, ezért látható a nyugati országokban a *protest- és elitellenes* szavazók számának jelentős növekedése.

A KÖVETKEZŐ KORSZAKOT MEGHATÁROZÓ TÖRTÉNELMI TRENDEK

Ahhoz, hogy létrejöjjön az *új polgári megállapodás a társadalom és az állam között*, nem elegendő az előző paradigma tanulságait levonni. Fel kell készülni a következő időszakot, a szuverenitás korát formáló folyamatok jelentette kihívásokra. Ezek a trendek most is itt élnek velünk a mindennapjainkban, ezek fogják meghatározni a nemzetek sorsát a 21. században. Azok lesznek a nyertesei a szuverenitás korának, akik megfelelő választ tudnak adni az olyan nagy folyamatokra, mint a lentebbiek.

Demográfiai átrendeződés

A demográfia kérdése ma már elkerülhetetlen része a közéleti és politikai diskurzusnak. Kétségtelen, hogy Európa a demográfiai tél időszakába lépett, de nem tudja ezen negatív tendencia alól kihúzni magát a Nyugat többi része sem. A nemzeteknek fel kell készülniük ennek a trendnek a következményeire. A szülőotthonok helyét átveszik az öszülőotthonok. A neomalthusiánus, egymást ételért és vízért eltaposó világvége helyett fel kell készülnünk gazdaságilag, társadalmilag és technológiailag arra, hogy egyre kevesebb gyermek születik meg, csökken a gazdaságilag aktívak aránya, egyre magasabb a várható élettartam, és ezek következményei mind-mind új kihívás elé fogják állítani a nemzeteket. A helyzet felismerése már megtörtént, de az eddigi válaszok inkább a problémák kezelésére szorítkoznak, semmint azok hosszú távú megoldására.

Társadalmi jobbratolódás

A társadalmak „jobbratolódása” az elmúlt két évtized egyik meghatározó folyamata, amelyet a válságok által kiváltott bizonytalanság, az elittel szembeni elégedetlenség és a közbiztonság iránti növekvő igény hajt. Bár a jobboldal fogalma nem egységes, az értékek, úgymint a hagyományok tisztelete, a nemzeti érdek elsőbbsége, a rend és a biztonság hangsúlyozása, közös eszmei alapot képeznek. A politikum jobbratolódása világszerte megfigyelhető, és nemcsak a hagyományos jobboldali pártok, hanem más politikai formációk is kénytelenek hozzáigazítani stratégiájukat. A biztonság és szabadság közötti egyensúly eltolódása szintén hozzájárul a jobboldali fordulathoz, amelyet a demográfiai változások – különösen az idősebb generációk konzervatívabb attitűdjei – és a folyamatos válságok is erősítenek. Ezért a jelenség a biztonság és rend iránti növekvő társadalmi igényt tükrözi, amely jelenleg a jobboldali pártok retorikájában és politikájában talál erőteljesebb kifejezést; ez azonban nem jelenti azt, hogy ez így is marad. A jövő politikai arénáját nem a jobb- és baloldal közötti dichotómia, hanem az határozza majd meg, hogy ki képes meggyőzni a választókat a nemzet szuverenitásának, biztonságának és gyarapodásának garantálásáról.

Blokkosodás és a civilizációk gravitációs erejének megváltozása

Az elmúlt 10-15 évben a Nyugat – az Amerikai Egyesült Államok vezetésével – éles fordulatot vett politikai és gazdasági értelemben. A hidegháború utáni globalizáció iránti lelkesedést felváltotta a blokkosodás iránti stratégiai törekvés. A globalizáció helyett két elkülönült, egymástól elzárt blokk kialakítása vált céljá, amely párhuzamos értékláncokat és szigorú diplomáciai, gazdasági, védelmi és pénzügyi elkülönülést eredményezne. A blokkosodást az Egyesült Államok – nemzetközi hegemon státusza fenntartása érdekében – pragmatikus lépésként hajtja végre, szövetségi rendszere dominálásával és nem együttműködő, renitens szövetségeseinek megregulálásával. Az irányváltás különösen az Európai Uniót és tagállamait, például Németországot érinti hátrányosan, gyengítve gazdaságukat és szuverenitásukat. Bár a blokkosodás folyamatában még lenne lehetőség irányváltásra, a politikai szándék egyértelműen az eskaláció felé mutat. A nemzetközi rend átalakulása viszont elkerülhetetlen, és ugyan az Egyesült Államok győztesen jött ki a dominanciáért folyó 20. századi küzdelemből, de ezt a rangot senki sem örökre kapja meg. A történelmi tapasztalatok alapján a civilizációk és a birodalmak, bármekkorák is voltak, ugyanazt az életpályát futják be, és kisebb vagy hosszabb hegemonia után legyőzettek, de nem csupán egy feltörekvő új hatalom által, hanem egy feltörekvő új hatalom és saját belső összeomlásuk révén egyszerre. Ennek a hegemonváltásnak, pontosabban hegemonváltás-törekvésnek vagyunk szemtanúi az Egyesült Államok és Kína küzdelmével, melynek kimenetele egyelőre nem látszódik, mint ahogyan az sem, hogy milyen új világrend alakul ki a jövőben. Annyi azonban bizonyos, hogy a hegemonváltási küzdelem komoly árat fog megkövetelni azoktól is, akik nem törekednek a nemzetközi rendszer átalakítására, ezért mindenkinek fel kell készülnie arra, hogy saját nemzetének érdekeit szem előtt tartva lépjen fel a nemzetközi politika színpadán, aki erre nem lesz képes, az szuverenitásának elvesztésével nézhet szembe.

Technológiaváltás

Ha 30-40 év múlva visszatekintenek a 2020-as évekre, valószínűleg olyan technológiai változásokat fognak azonosítani, amelyek alapjaiban határozták meg az új világrend hatalmi erőegyensúlyát, ahogyan korábban az olaj, a vasút, a távíró vagy az internet tették a maguk korában ugyanezt. A technológiai fejlődés olyan szakaszába léptünk, amelyben az egyes országoknak kulcsfontosságú döntéseket kell hozniuk arról, hogy mely iparágakat és technológiai megoldásokat helyezik előtérbe (például az energetika, a mesterséges intelligencia, a biotechnológia vagy éppen az adatbiztonság területén). Ez az átmeneti technológiai nyitottság időszaka lehetőséget ad arra, hogy a nemzetek döntsének arról,

hogy mire akarják alapozni versenyképességüket. A választások hosszú távú hatásai azonban egy majdani technológiai bezárulás időszakában fognak igazán megmutatkozni, amikor már az adott döntések által kijelölt pályák mentén haladnak tovább a gazdaságok és a társadalmak. Kulcsfontosságú, hogy a nemzetgazdaságok mikor és milyen döntéseket hoznak meg, egy azonban bizonyos: a technológiaváltás valódi vesztesei nem azok lesznek, akik rosszul döntenek, hanem azok, akik nem tudnak vagy nem képesek döntést hozni.

Ökológiai átalakulás

Az ökológiai átalakuláshoz kell talán a legnagyobb alázattal viseltetnie minden nemzetnek a világon, hiszen alapvetően meghatározza minden társadalom, minden ember hétköznapiját, hogy milyenek az adott terület természeti adottságai és lehetőségei. A tágabb perspektíva érdekében érdemes most elkerülni azt a parttalannak tűnő és érzelmekkel telített vitát, hogy mi és milyen mértékben

Alapkonszenzus –
Tüntetés a Bem téren
1956. október 23-án,
háttérben a mai
Képviselői Irodaház
(Fortepan / Faragó György)

okozza az ökológiai változásokat, annyit viszont mindenképpen leszögezhetünk, hogy a változás létezik, komoly hatással van az életünkre, és tartósan velünk lesz a következő évtizedekben. Ebből adódóan számos kihívás fogja érni az államokat, hogy megfelelő alkalmazkodási stratégiákat dolgozzanak ki ahhoz, hogy az életszínvonal növekedése ne álljon meg, s mind gazdasági, társadalmi és spirituális értelemben is ütésálló országok jöjjenek létre az ökológiai változás nehézségeivel szemben, legyen szó egészségügyről, demográfiáról, migrációról, természeti katasztrófákról vagy a radikális és emberiségellenes mozgalmak és a terrorizmus elterjedéséről.

ÚJ POLITIKAI MEGÁLLAPODÁS

Elértünk a Nyugat liberális paradigmájának a végéhez. A politikai innováció hiánya miatt nem lépett elő új paradigma, hogy betöltse az előző által hagyott űrt. Ez különösen veszélyes akkor, amikor olyan korszakalkotó trendek vannak folyamatban, amelyek merőben át fogják alakítani eddig ismert világunkat. A felelős politikus feladata, hogy a liberális demokrácia és a neoliberális gazdaságpolitika ikerparadigmájának bukása utáni űrt felismerje, majd egy új paradigmát állítson fel, amely immár képes választ adni az új kor kihívásaira, és képes a rendezetlenségből egy új rendet felállítani. Ehhez azonban a múltat nem elvetni kell és megtagadni, hanem tanulni belőle, a jó elemeket megtartani, a rosszakat pedig kijavítani. Az elmúlt húsz év tanulsága a következő:

1. attól, hogy az egyén magával foglalkozik, még nem lesz biztonságban, illetve az egyének biztonsága nem jelenti a közösség biztonságát;
2. a politikai megváltás ígérete megbukott, az egyén szabadsága szempontjából a közösségek (párkapcsolat, család, vallás, nemzet) nem akadályt, hanem biztonságot jelentenek, éppen akkor, amikor a legnagyobb szükség van rá;
3. az egyének és a közösségek érdekei szembe is kerülhetnek egymással válságos időszakban, amelyben az egyén helyett a közösségre kell helyezni a hangsúlyt, mégpedig a közösség túlélése érdekében;
4. a szabadpiacba vetett hitnek vannak korlátai, ezért szükség van az intézményekre és az államra, melyek válságok idején garantálják a közösség biztonságát;
5. a gazdasági fejlődést és az egészséges társadalmat a verseny és az érdemeken alapuló elosztási rendszer képes megteremteni, ez nem új arisztokráciát épít ki, hanem a polgári középosztályt erősíti meg;
6. szuverén nemzetállamokra van szükség, amelyek a stratégiai területeken törekednek az önellátásra, valamint a külső kitettség csökkentésére és diverzifikációjára, de a globalizációt és a nemzetközi szabad kereskedelmet fenn kell tartani minden más területen;
7. a szuverén államoknak nagyobb szerepet kell betölteni az emberek biztonsága és a rend fenntartása érdekében, állami és nem állami szereplőkkel egyaránt;
8. a demokrácia különböző típusaihoz való dogmatikus hozzáállás belső megosztottságot és a verseny megszüntetését okozza, valamint felszámolja a Nyugatban rejlő sokszínűséget és – más civilizációkkal szembeni – versenyelőnyét, ezért olyan nemzetállamokon nyugvó demokráciákra és gazdaságpolitikákra van szükség, amelyek az adott állam történelmi tapasztalataihoz, politikai kultúrájához és hagyományaihoz legjobban illeszkednek.

Olyan nemzeti nagystratégiára van tehát szükség, amely tanul az előző paradigma hibáiból, annak hasznos elemeit megtartja, a többitől megvált, és mindeközben szem előtt tartja a világ nagy, korszakalkotó folyamatait. Az így létrejövő új polgári megállapodás, azaz az új paradigma nélkül a Nyugat és annak nemzetei nem lesznek képesek győztesen kikerülni a 21. századból, annak új ideológiai és állammodellek közötti versenyéből. ■